

DIALOGOGSESSIES

BURGEER

SOHAPPEL

ONDERWIJS in het MBO

toetsing

doorstroming

- wat te toetsen?
- inzicht in leren
- professionalisering

- leerlijn illusie?
- vrijheid
- kijkkader: wat zit waar

bekwaamheid
van docenten

- kennis als basis
- vrijblijvend
- onvoldoende bekwaam

professionalisering

- noodzakelijk
- docentenprofiel
- bevoegdheid én deskundigheid

Verslag van landelijke dialoogsessies over het Nederlandse burgerschapsonderwijs in het mbo

Beroepsopleidingen houden zich per definitie bezig met burgerschapsonderwijs. De opvattingen lopen uiteen en er zijn weinig plaatsen waar deze opvattingen vanzelfsprekend met elkaar in aanraking komen. De onderzoekswerkplaats burgerschap en de lerarenopleiding van de Hogeschool van Amsterdam faciliteren dialoogsessies om landelijk het burgerschapsonderwijs te verbeteren. De bedoeling van de dialoogsessies is dat er samenwerkingen uit voortkomen.

Op 19 mei 2021 kwamen onderwijscollega's van meerdere lerarenopleidingen, diverse ROC's, universiteiten en van de overheid bij elkaar in De Munt in Utrecht. Helaas was JOB verhinderd, maar ook deze organisatie denkt graag mee over de toekomstige invulling van burgerschap in het mbo.

Het uitgangspunt van deze ontmoeting: *Het samen erkennen dat we elkaar nodig hebben, zonder dat we het per se altijd eens hoeven zijn.* De omslag van dit verslag laat zien dat we samen bouwen aan het burgerschapsonderwijs. De dialogen gingen over vier thema's:

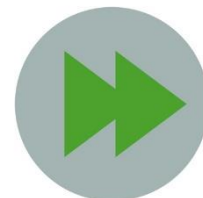
Bekwaamheid

Professionalisering

Toetsing

Doorstroming

Door samen het gesprek te voeren, waarin we werden uitgenodigd om het eigen oordeel op te schorten en waarachtig te spreken, hebben we meerdere essentiële vragen onderzocht. Een verkorte weergave lezen jullie op de volgende pagina's.

Iedereen is uitgenodigd deel te nemen aan een vervolg. Spreken over goed burgerschap(sonderwijs) is een wezenlijk onderdeel van het doen van burgerschapsonderwijs.

We kijken uit naar een vervolg!

Contact: Daan van Riet | Hoofd van het Expertisecentrum Kritisch Denken & coördinator van de werkplaats onderwijsonderzoek burgerschap | d.vanriet@rocmn.nl

Deze dialoogsessies waren een initiatief van:

[De werkplaats onderwijsonderzoek burgerschap Democratisering van kritisch denken](#)

[De lerarenopleiding Maatschappijleer van de Hogeschool van Amsterdam](#)

[Met medewerking van Hogeschool NHLStenden](#)

Bekwaamheid in het mbo

Gespreksleider:

Barry Mahoney - Hogeschool van Amsterdam

De centrale vragen bij deze dialoogsessie waren: 'Hoe bekwaam is de gemiddelde docent burgerschap?' en 'Wanneer is een docent burgerschap bekwaam genoeg?'.
Deze vragen nodigden de deelnemers uit om de verschillende begrippen uit de vraag te onderzoeken. Wie geven in het mbo burgerschap? Hoe ziet een 'gemiddelde' burgerschapsdocent er dan uit? Wat is bekwaam? Ben je bekwaam als je voldoet aan de formele normen, of krijg je dan alleen de status van bekwaam? In hoeverre kijken we ook naar de inhoud van burgerschap als we het hebben over een bekwame docent?

Stel dat je een foto zou maken van de gemiddelde docent dan is deze nog niet bekwaam genoeg, aldus de deelnemers. Er zijn docenten en scholen die burgerschapsonderwijs heel stevig verankerd hebben in het curriculum, waar docenten een gedegen opleiding hebben gehad en hun hart aan het mbo-burgerschapsonderwijs verpand hebben. Deze scholen faciliteren hun burgerschapsdocenten bij het uitvoeren van hun taken. Er zijn echter ook docenten en scholen waarbij burgerschap vooral wordt benaderd als een 'afvinklijst'. De gemiddelde docent bevindt zich hier ergens tussen.

Vanuit de onderwijspraktijk wordt geconcludeerd dat de gemiddelde docent vaak wel heel bevlogen is, maar dat passie en bevlogenheid niet voldoende zijn om *bekwaam* geacht te worden. Inhoudelijke vakkennis en vaardigheden om bijvoorbeeld gesprekken te voeren met mbo-studenten over controversiële onderwerpen behoren voor de deelnemers tot de essentiële 'gereedschapskist'. Je mag verwachten dat docenten die burgerschap geven zelf ook kritisch kunnen denken, en de noodzakelijke kennis en vaardigheden beheersen.

Het blijkt in de praktijk lastig om heel bevlogen collega's te wijzen op de noodzaak om zich verder te professionaliseren. De deelnemers benoemen dat het van belang is dat professionalisering aangeboden wordt en het professionele gesprek over burgerschapsonderwijs gevoerd wordt.

De deelnemers benadrukken dat 'de schuld' voor de onbekwaamheid vaak buiten de docent ligt. De kaders zijn te ruim; er is geen eindniveau vastgelegd. Hoe hoog de lat moet liggen, is niet helder. De drievoudige kwalificatie verdient meer aandacht. Een student moet niet alleen voor een vak of een vervolgopleiding worden opgeleid, maar ook voor goed burgerschap. Het helpt dan niet dat de status van het burgerschapsonderwijs in het mbo vergeleken met andere studieonderdelen relatief laag is.

Op dit moment wordt er in het mbo gesproken over Burgerschap en L&B. Het gevaar bestaat, zeker bij loopbaanoriëntatie en -begeleiding, dat gedeelde verantwoordelijkheid leidt tot geen verantwoordelijkheid. Het voelen van eigenaarschap is essentieel. Docenten moeten de ruimte hebben om deskundigheid te ontwikkelen en ruimte hebben om met studenten toe te werken naar een bepaald eindniveau.

De deelnemers benadrukken dat 'de schuld' voor de onbekwaamheid vaak buiten de docent ligt. De kaders zijn te ruim; er is geen eindniveau vastgelegd. Hoe hoog de lat moet liggen, is niet helder. De drievoudige kwalificatie verdient meer aandacht. Een student moet niet alleen voor een vak of een vervolgopleiding worden opgeleid, maar ook voor goed burgerschap. Het helpt dan niet dat de status van het burgerschapsonderwijs in het mbo vergeleken met andere studieonderdelen relatief laag is.

Op dit moment wordt er in het mbo gesproken over Burgerschap en L&B. Het gevaar bestaat, zeker bij loopbaanoriëntatie en -begeleiding, dat gedeelde verantwoordelijkheid leidt tot geen verantwoordelijkheid. Het voelen van eigenaarschap is essentieel. Docenten moeten de ruimte hebben om deskundigheid te ontwikkelen en ruimte hebben om met studenten toe te werken naar een bepaald eindniveau.

Samenvattend: De gemiddelde docent burgerschap is onvoldoende bekwaam, vanwege vrijblijvende eisen, lage status van het vak en onvoldoende facilitering. Er is sprake van bekwaamheid wanneer de docent vakbekwaam en pedagogisch bekwaam is het op het gebied van burgerschapskennis, -vaardigheden en houdingen.

Professionalisering

Gespreksleider:
Luuk Kampman - *NHLStenden*

De centrale vragen bij deze dialoogsessie waren: 'Wat hebben docenten in het mbo nodig om het hele scala aan burgerschapsonderdelen en -domeinen om te kunnen vormen tot onderwijs, en welke perspectieven zijn daarbij betekenisvol?' en 'Zijn er belemmerende factoren bij het tot stand komen van kwalitatief waardig burgerschapsonderwijs?'

De deelnemers waren tijdens deze dialoogsessie met elkaar op zoek naar 'het docentenprofiel' van een burgerschapsdocent. In het mbo zitten de studenten in eerste instantie op school om een vak te leren. Burgerschapsonderwijs in het mbo moet hier dan ook vooral bij aansluiten. Het is aan de docent om de dwarsverbanden tussen het beroep en burgerschap te laten zien. Het beroepenveld, maar ook de eigen leefwereld van de studenten, bieden een mooie context om de student bepaalde burgerschapskennis en -vaardigheden te leren. Het is van belang dat de docent vanuit een integrale benadering kijkt naar het burgerschapsonderwijs in het mbo.

Er is bij burgerschapsonderwijs niet alleen sprake van het overdragen van kennis en vaardigheden, maar ook van algemene vorming. Het burgerschapsonderwijs is niet neutraal. Er is wel degelijk een socialiserende en emanciperende doelstelling. Dat blijkt ook uit de kwalificatie-eisen, waarin staat dat de studenten 'de bereidheid en het vermogen moeten hebben om [...te participeren]'. De vraag die hieruit voortvloeit is vervolgens: In welke mate moet voor mbo-studenten de nadruk liggen op 1) burgerschapskennis, 2) burgerschapsvaardigheden, 3) het ontwikkelen van bepaalde houdingen? En in hoeverre moet er ruimte zijn voor persoonsvorming binnen het burgerschapsonderwijs? Of juist breder, hoeveel aandacht moet er zijn voor wereldburgerschap?

Over deze vragen moet de discussie gaan, met name op het niveau van de mbo-instelling. Iedere docent moet een goed beeld hebben van wat hij wil bereiken met zijn onderwijs. Het zou niet moeten kunnen dat je de politiek-juridische dimensie afvinkt met één klassenuitje naar ProDemos. Excursies en onderwijs buiten het klaslokaal zijn ontzettend verrijkend. Misschien is het wel een noodzakelijke voorwaarde om het burgerschapsonderwijs 'te laten lukken', maar het is zeker geen voldoende voorwaarde. Een excursie dient van tevoren door de docent met de studenten goed te worden voorbereid, en ook de reflectie op de leeropbrengsten is essentieel. Belangrijk is dat niet de indruk gaat ontstaan dat onderwijs altijd maar leuk moet zijn voor studenten. Studenten hoeven niet 'gepleased' te worden. De studenten willen serieus genomen worden en het gevoel hebben dat ze iets leren. Kennis is de basis om bepaalde vaardigheden onder de knie te kunnen krijgen. Docenten moeten een goed beeld hebben van de richting waarin zij hun studenten een ontwikkeling willen laten doormaken. Ook moeten zij goed op de hoogte zijn van de kwalificatie-eisen en moeten zij didactisch in staat zijn om deze doelen en eisen te vertalen naar de lespraktijk. Er wordt gewezen op het belang van het beheersen van gespreksdidactiek. Daarnaast wijzen de deelnemers op de noodzakelijke bevlogenheid. Een goede docent is een bevlogen docent. Er is behoorlijke eensgezindheid over de elementen waaruit een docentenprofiel zou moeten bestaan. Het vaststellen van zo'n docentenprofiel zou houvast kunnen geven bij het vormgeven van (beter) burgerschapsonderwijs.

Samenvattend: De scholen zijn nu behoorlijk vrij in het vormgeven van het burgerschapsonderwijs. Deze vrijheid geeft aan de ene kant veel mogelijkheden: scholen en docenten kunnen in grote mate hun eigen aanpak bepalen. Aan de andere kant ligt daarmee ook een sterke verantwoordelijkheid bij scholen en docenten. Het is aan hen om studenten het nut en de noodzakelijkheid van burgerschapsonderwijs te laten zien. Daar ligt op dit moment een uitdaging. Niet overal heeft het burgerschapsonderwijs even veel prioriteit.

Toetsing

Gespreksleider:

Michiel Waltman – ROC van Twente & Cito

De centrale vragen bij deze dialoogsessie waren: 'Wat verstaan we onder toetsing van burgerschap en wat zijn knelpunten bij het toetsen?' en 'Wat zijn kenmerken van kwalitatief goede toetstaken voor burgerschap en wat voor ondersteuning is hierbij nodig?'.

In deze dialoogsessie ontkwamen de deelnemers niet aan de vraag wat burgerschap wel/niet is of moet zijn. Middels toetsing wil je inzicht krijgen in het proces van ontwikkeling. Maar waar brengen we studenten in het mbo dan naartoe als het gaat om burgerschap? Het is een vereiste om met elkaar een visie te ontwikkelen op burgerschap. Hoewel deze discussie regelmatig terugkomt, is er nog steeds geen antwoord op de vraag wat we verwachten van mbo-studenten na het volgen van Burgerschap. Het is belangrijk dat er tijd en ruimte komt om tot een visie te komen. Het zou helpen als bijv. lerarenopleidingen meer aandacht gaan besteden aan burgerschap.

Het belangrijkste bij toetsing is dat het leerproces zichtbaar wordt gemaakt. De nadruk moet dus niet zozeer bij het meten van de uitkomst liggen. Goede toetstaken voor burgerschap moeten óók aanzetten tot nadenken; er moet een prikkel in zitten voor studenten. Bij een goede toetstaak gaan studenten, gedreven door hun intrinsieke motivatie, aan de slag. Dit laatste hangt samen met het gebruiken van authentieke contexten. De studenten moeten over de kennis, vaardigheden en de ontwikkelde houdingen beschikken die nodig zijn in de samenleving waarin zij leven en die nodig zijn in de eventuele vervolgopleiding die zij nog gaan doen na het mbo.

Er is consensus over de vraag of kennis en vaardigheden getoetst mogen en kunnen worden. Het antwoord is 'ja', zeker als de toetsing onderdeel uitmaakt van de leercyclus. Er is minder consensus over de wenselijkheid en de mogelijkheid van het toetsen van houdingen. Sommige wezenlijke burgerschapsaspecten zijn lastig meetbaar te maken. Het is een uitdaging een goede toetstaak te ontwikkelen die zicht geeft op de moeilijk toetsbare aspecten.

De vraag werd gesteld of het ontwikkelen van een burgerschapsmeetinstrument zinvol is. Hierover verschillen de meningen, maar de deelnemers vinden zich in de afkeer van terminologie als 'effect' of 'resultaat'. Deze begrippen passen niet goed bij het denken over burgerschapsonderwijs. Het wordt belangrijker gevonden om docenten te trainen, zodat zij kunnen *zien* wat ontwikkeling is voor hun studenten. Docenten moeten (natuurlijk) zelf competent zijn in wat ze de studenten leren, maar ze moeten ook getraind zijn in het ontwikkelen van data-analysevaardigheden. Hoe krijg je inzicht in het leerproces van studenten als het gaat om burgerschap? Het professionaliseringsvraagstuk is misschien wel urgenter dan het toetsingsvraagstuk.

Samenvattend: De deelnemers aan deze dialoogsessie pleiten voor een bredere kijk op toetsing. Toetsing dient vooral om zicht te krijgen op leren, en moet aandacht hebben voor de moeilijk toetsbare aspecten van burgerschap. Het is belangrijk dat er tijd komt voor visieontwikkeling en professionalisering.

Doorstroming

Gespreksleider:
Laurence Gu erin – ROC van Twente

De centrale vragen bij deze dialoogsessie waren: ‘Welke veronderstellingen zijn er over wat studenten kunnen met betrekking tot burgerschap als ze het mbo binnen komen?’ en ‘Hoe zou het burgerschapsonderwijs in het vmbo en mbo meer op elkaar afgestemd kunnen worden en wie is hier dan verantwoordelijk voor?’.

Het begrip ‘doorlopende leerlijn’ is in deze dialoogsessie het centrale begrip. Wat wordt er verstaan onder een doorlopende leerlijn? Dit antwoord wordt snel gegeven: het gaat dan om een opeenvolging van tussendoelen, in een bepaald tijdframe en tussen sectoren. Dit laatste element maakt dit onderwerp meteen complex. In het primair, speciaal en voortgezet onderwijs geldt een andere wet omtrent burgerschap¹ dan in het middelbaar beroepsonderwijs. Ook gebruiken de verschillende sectoren een andere taal wat betreft (wereld)burgerschap. Burgerschapsdoelen zitten verweven binnen meerdere vakken en activiteiten. Er zijn daarnaast weinig overlegstructuren, zeker op het niveau van de praktijk, tussen de verschillende sectoren. De vraag wordt dan ook gesteld of een doorlopende leerlijn geen illusie is. Het moet geen doel op zich worden om een doorlopende leerlijn burgerschap ‘in elkaar te timmeren’ en op te leggen. Het is een gegeven dat je met diversiteit te maken hebt; het is realistisch om daar ook vanuit te gaan bij het denken over een doorlopende leerlijn. Het is vooral belangrijk dat de ontmoeting tussen sectoren (docenten  n leerlingen) wordt gefaciliteerd, dan bewegen sectoren vanzelf meer naar elkaar toe. Initiatieven als de Ateliers die zijn opgericht om de uitwisseling tussen vmbo en mbo te stimuleren, of de Nieuwe Leerweg (vanaf 2024) in het vmbo moeten dan ook toegejuicht worden. Het doel van deze nieuwe leerweg is om leerlingen optimaal voor te bereiden op een vervolgopleiding in het mbo of de havo.

Op het niveau van de vakken lukt het goed om de doorstroming te doord nken en te borgen. Burgerschap is overkoepelend, gaat door vakken heen en gaat over de (democratische) cultuur in de school. Het vastleggen van (tussen)doelen en deze te toetsen maakt vaak meer kapot dan dat het goed doet. Dat wil niet zeggen dat je niet moet nadenken over een doorlopende leerlijn, maar zie burgerschap als een ‘brede rivier’ die door de school stroomt. Burgerschap is zo veelomvattend, dat het goed is om na te denken over ‘mini-leerlijnen’ die vervolgens uitgewerkt kunnen worden. Denk aan bijvoorbeeld een leerlijn samenwerken. Over dergelijke leerlijnen is al nagedacht. Het probleem is dat deze impulsen vanuit bijvoorbeeld de SLO of vanuit de wetenschap vaak niet de praktijk bereiken. Het idee om te gaan werken met ‘kijkkaders’ waarin leerlijnen gevisualiseerd worden en die in (vak)lokalen opgehangen kan worden, zou docenten in het werkveld kunnen helpen om deze ‘mini-leerlijnen burgerschap’ in hun vak op project te verweven. Binnen scholen zou het gesprek over deze leerlijnen vakoverstijgend gevoerd moeten worden.

Samenvattend: Uiteindelijk ligt de kracht bij enthousiaste mensen op de werkvloer die de vrijheid voelen om actief met burgerschapsthema’s aan de slag te gaan en die vakoverstijgend - nog mooier, sectoroverstijgend – initiatieven durven ontplooien. Dit is niet altijd eenvoudig om in te bouwen in de structuur van het onderwijs. De ontmoeting tussen docenten en leerlingen, tussen theorie en praktijk en tussen sectoren moet actief worden gefaciliteerd. Visuele weergaven van leerlijnen, zogenaamde kijkkaders, kunnen helpen bij het op gang brengen van vruchtbare uitwisselingen.

¹ Hier wordt bedoeld op de Wijziging van een aantal onderwijswetten in verband met verduidelijking van de burgerschapsopdracht aan scholen in het funderend onderwijs (verwachting dat deze wijziging ingaat na de zomer), zie: https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20201117/gewijzigd_voorstel_van_wet_9